ELEMENTORUM PHYSIOLOGIÆ, SEU PHILOSOPHIÆ NATURALIS…

TOMVS SECVNDVS ELEMENTORUM

Phyſiologiæ, ſeu Philoſophiæ naturalis, tres libros continens: Primus Animã, Secundus Plantas, Tertius Animalia deſcribit.

Autore Ioanne Monhemio.

632. 1. 2

BIBLIOTECA NAZIONALE 1872

Coloniæ Hæredes Gymnici excudebant Anno M. D. XLIIII.

IOAN. FABRITIVS BOLANDVS.

Qui cupis ipſtrum cauſas, & ſemina rerum
Noſſe, creatoris munera tanta Dei.
Perlege, perſpicua quod luce Monhemus, arte.
Naturæ doctus, condidit autor, opus.

Digitized by Google

AD AMPLISSIMOS, ILLVſtriſs. generoſiſs. doctiſsimosq; heroas Principes, Comites, utriusq; ſiue alterius Iuris doctores, dominos Præpoſitum, Decanum, & cæteros Prælatos, uniuerſumq; Canonicorum ordinē laudatiſsimū inſignis Metropolitanæ eccleſiæ Colonienſis, in ſequentem Phyſiologiæ tomum Præfatio.

SVperiore tomo, Heroës clariſs. ea quæ ad inquirenda prima Phyſiologiæ principia attinēt: hinc mundū uniuerſum, cœlum, elementa, meteωra, deniq; metalla atq; lapides, ſumma, qua potui

breuitate, facilitate, diligentiaq́; explicauimus. Nunc in hoc tomo animæ naturam, uires, ac partes: plantas quoque & animalia maiore aliquanto cum uoluptate & utilitate quàm hactenus deſcribemus. Etenim contemplari propiusq́; cognoſcere animam, ſenſus, cauſas appetitionum & affectuum, notitiam, uoluntatem, intellectum: adhæc admirabiles illas, & planè diuinas plantarum animaliumq́; uirtutes atque opes, multò iucundiſſimum debet exiſtimari, & homine ingenuo digniſſimũ. Huius enim inſpectio ac conſideratio incredibilem uoluptatem, eamq́; honeſtiſſimam animis bene liberaliterq́; inſtitutis adfert. Quod nanq́; ſpectaculum, qua ludi magis delectare nos poſſint, quàm naturæ uarietas, ſi propius intueamur? Neq́; tantũ

tantùm in magnis corporibus ſtructu‐ram, ordinem, ac uires partium omniū ſpectare iuuabit: ſed minutiſsimæ res uel maximam admirationem pariunt. Cùm nulla ſit totius naturæ pars tam humilis, tam contempta, quæ non aliqua ſingulari uirtute prædita ſit. Et non modo in leonibus, aquilis & quercubus, ſed in apibus quoque, formicis, malua, adiantoq́; aut ſi quid abiectius, præſtā‐tes, ſplendidas, uixq́; credibiles ineſſe uires atq; uirtutes comperimus. Quis igitur nō mirabiliter adficeretur, cùm admirandas has rerum conſiderauerit naturas? In quibus perluſtrandis tan‐quam in ſpeculo cernitur tremēda Dei maieſtas, benignitas atq; potentia, ſeſe in ſingulas res infundens, & non ſolùm illas creans, ac uires ſuas diſtribuens:

ſed etiam uegetans, conſeruans, & paſcens uiuentia cuncta. Aperit enim ille (ut Propheta ait) manũ ſuam, & implet omne animal benedictione. Ille dat iumentis eſcas ipſorum, & pullis coruorum inuocantibus eum. Ille uolatilia nõ metentia nec ſerentia alit, ille lilia agri ſplendidè, magnificè, & ſupra Solomonis ornatum ueſtit. Taceo admirandas & uerè arcanas ſingulorũ animalium plantarũq; uires, quas Deus conditor omnium rerum, ipſis rebus propter humani generis utilitatem & conſeruationẽ indidit: monſtrauit & uſum, ut his beneficijs cum gratiarum actione ad ipſius gloriam uteremur. Profectò quocunq; nos uerterimus, quancunque herbæ aut animantis partem intueamini, nihil aliud atq; potentiam, & mirabilia

bilia & magnifica Dei cùm conſilia, tum opera inuenimus, aſpicimus, conſideramus. Harum itaq; rerum notitia & inſpectio illicit hominē in Dei amorem atq; benignitatē, mentesq; ad Dei admiratione mexuſcitat. Monet præterea nos hunc mundum non temere aut caſu extitiſſe, ſed à mente aliqua æterna ortum eſſe, quæ diuinas illas uirtutes rebus impreſſit. Quæ quidē ita ſunt illuſtres, ut ueteres etiā philoſophos mo uerint. Ideò enim præclarè inquit Ariſtoteles in primo de partibus animaliū: Quum in omnibus partibus naturæ inſit admirandum quiddā, ſatis apparere naturā non extitiſſe caſu. Quare Dei ordinationem contemnunt, ac Deum ipſum inſigni afficiunt contumelia, qui ipſius beneficia hominibus ad uitæ con

ſeruationem conceſſa non admirantur, non perueſtigant. Vt auari quidam & quæſtui, ſiue turpibus uoluptatibus deditis hominibus faciūt: quorum alij aurum, argentum, ueſtes precioſas, & ædificia demirantur: alij in ſola uoluptate uentrisq́; ſui ingluuie hærent, libidinibus et cupiditatibus tetris inſeruientes, hanc pulcherrimā naturæ cognitionem, morum quadam immanitate aſpernantur, indigni profectò hominis uocabulo. Beſtiæ enim & uolucres pleræque norunt atq; meminerunt certas herbas, quibus ſuæ ſaluti proſpiciunt: ſerpentes fœniculum, corui aron, hirundines chelidoniam, ciconiæ origanum, apri hederam, muſtelæ rutam, elephantes oleaſtrum, muli aſplenum, cerui dictamum, cygni uiticem, quæ uulgò uocatur agnus caſtus,

ſtus, expetit: quòd ab ea in partu iuuan tur. Turpiſsimum itaq; eſt homini ſalu ti ſuæ conuenientia nõ tantùm ignora re, ſed etiam contemnere. Illi igitur pluſquam frigidus fuerit circum præ cordia ſanguis, quem hæc ingens utili tas atq; honeſta uoluptas non inuitaue rit ad Phyſiologiam diſcendam, & ad tam uarias, tam iucũdas, utiles, diuinas rerum naturas inueſtigandas. Quum autem nos quædam Phyſiologiæ præ ceptiones, ad eorum puerorum utilita tem, qui ad arcanum hoc ſtudium adſpi rant, conſcripſimus: ſelegimus nobis ueſtras Celſitudines huius noſtri opu ſculi patronos: orantes atq; obſecrãtes ut C. V. illud à ſycophantarum, quo rum hoc turbulentiſsimo ſeculo nume rus omniũ maximus eſt, morſibus de-

 fen-

ſendere uelint, ac ueſtra autoritate eorũ latratus cõpeſcere. Neq; enim deerunt, qui hunc noſtrum laborem conuicijs inceſſuri ſunt. Damnabuntq; illud præcipue, quòd multa ex aliorum commentarijs in hoſce libellos trãſtulerim: quaſi ſummi autores, qui me multis paraſangis præcurrunt, idipſum non fecerint. Nonne Plinius ingens naturalis hiſtoriæ opus ex uarijs autoribus congeſsit? Nonne, ut alios multos omittã, Terentius quoque inter Comicos facilè princeps, ſe multa in Andriã ſuam ex Menandri Perinthia tranſtuliſſe, atq; uſum eſſe pro ſuis fatetur, inq; eo ſe magnorum autorum Næuij et Plauti exemplum ſecutum eſſe ait? Ingenuè fateor, me optimorum tum ueterũ, tum neotericorum laboribus multùm adiutũ eſſe.

eſſe. Deſcriptiones nanque herbarum magna ex parte è Dioſcoride ſumpſimus, uires uerò ex Aegineta, qui Galeni compendium eſt. Leonhardi quoque Fuchſij, medicorum noſtri ſeculi Alpha & ω, commentarij multùm mihi profuerunt, idem de Othonis Brunsfelſij, Euricij Cordi, Hieronymi Tragi, Conradi Geſneri ſcriptis apertè confiteor. Malui enim ex doctiſſimorum uirorum monumentis pleraque in uſum noſtrum tranſferre, quàm temerè quidquam ſine illorum autoritate in publicum effutire. Atq; utinã ſuperiorum temporum homines, Ariſtotelem, Hippocratẽ, Galenum, Dioſcoridem, atq; cæteros eiuſdem farinæ autores per omnia in ſcribendo æmulati fuiſſet, potiùs quã ſua rancida putidaq; ſomnia

ſomnia mundo obtruſiſſent, nunq̃ naturalis Philoſophia Medicinaq́; tot erroribus, tanta barbarie, totq́; cladibus fuiſſet adfecta. Sed hic ne in præfatione longior ſim æquo, nihil amplius addam, q̃ut à uobis Heroibus, tum generis nobilitate, tum uirtute atq; doctrina præſtantiſſimus petam, quò & nos, & noſtrum laborem V. C. in fidem et clientelam ſuſcipere uelint. Hoc V. C. ita rogamus & oramus, ut maiore ſtudio, magisq́; ex animo agere nõ poſſimus: quas Deus opt. max. nobis diu ſeruet incolumes. Coloniæ Cal. nd. Iulij. Anno à Chriſto nato M. D. XLIIII.

C. V.

obſecundantiſſ. cliens.

Ioan. Monhemius.

LIBER PRIMVS DE ANIMA.

De definitione Animæ, CAPVT I.

ANima quid ſit reuera, magna ſemper inter philoſophos cõtrouerſia fuit. Multi crediderunt incorporeã & ſeparabilem immortalemque: non pauci corporeã, inſeparabilem atq; mortalem. Inter quos alij animã ignem, alij aërem, alij aquam, alij terram, alij ex omnibus iſtis, alij ex paucioribus, alij ſanguinem, alij ſemen, alij ſpiritum uitalem eſſe cenſuerunt. Medici animam dixerunt eſſe harmoniam & κρᾶσιν, hoc eſt, temperamentum. Ariſtoteles uerò ſic definit:

Anima eſt ἐντελέχεια corporis phyſici organici uitam habentis potentia. Scribendum eſt ἐντελέχεια per τ, & non per δ. Sic enim Plutarchus, & Græci ferè omnes: Hermolaus quoq;, Budæus, & Lodouicus Viues legunt: atq;

atque in Ciceronis codicibus caſtigatioribus hoc modo inuenitur ſcriptum. Eſt autem noua uox ab Ariſtotele inuenta, à τέλος, id eſt, finis, & ἔχω habeo: quam Hermolaus nouo quoq; nomine non incommodè uertit Perfectihabiam. Boëthius uerò, actum primum interpretatur, id eſt, eſſentiam, perfectionē, abſolutionem, conſummationem, formamq́; ſeu δύναμιν quandam, ſecundū quam corpus naturale moueatur, agitetur, creſcat, ſentiat, & operationes, officia, uireſq́; exerceat. Nec diſcrepat ἐντελέχεια cum uoce ἐνέργεια, qua utitur Ariſtoteles pro eodem in his diſputationibus, licet ἐνέργεια in alijs locis & pro ſecundo actu uſus ſit. Eſt autem actus ſecundus actio, quæ procedit à primo actu, ut agitatio, uita, intellectus, memoria, uiſus, auditus, &c. quæ nō ſunt anima in corpore, ſed ſunt actus ſecundarij, progredietes ab ipſo primo actu, id eſt, ab anima corporis animati. Eſt itaque anima per ſe immobilis, ut probat Ariſtoteles contra Platonem: ſed tamen eſt principium & cauſa motus. Omne autem principiū motus eſt immobile, igitur & anima. Idem enim non poteſt eſſe cauſa & effectus, principium & ortum ex principio, reſpectu eiuſdem.

Porrò

 69

Porrò Cicero ἐντελέχειαν interpretat͂ continuatam & perennem motionem, & ſic ſcribendum eſſet ἐνδελέχεια per δ: ab ἐνδελεχὲς, quod ſignificat continuum: cuius ſententiam pro uiribus defendunt Philippus Beroaldus, & Angelus Politianus. Prior tamen expoſitio propius accedit ad Ariſtotelis ſententiam. Anima enim, ut diximus, eſt cauſa motionis, non ipſa motio.

Dicitur in definitione ἐντελέχεια corporis, ad differentiam eius potentiæ, uel actus in angelo aut dæmone exiſtentis, quibus nõ adeſt corpus naturale, ſed adfictum ſolummodo, & adſumptum aliunde præter naturam eorum. Quare & hæc definitio animæ ſeparatæ per mortem à corpore non conuenit, ſed eius conſideratio ad Metaphyſicam, ſeu Theologiam pertinet. Additur præterea, corporis phyſici, ut excludantur corpora accidentaria uel artificialia, quæ tamẽ ſi habeãt operationes & motiones ſuas, tamen non dicuntur animata.

Organicũ uerò corpus uocatur hic, quod habet diſcrimen, ſitum, & figuram membrorum, ac partium in ſe principalium: ut cor, cerebrum, caput, uiſcera, inſtrumenta ſenſuum, in animali; cortex, radix, truncus, caulis, medulla,

dulla,ſemen,in planta. Organum dicitur pars corporis animati certo temperamento, figura, & ſitu conditu ad certas functiones aptas illi naturæ. Adijcitur autem organicum: quia ſunt & corpora, quæ non habent organa: ſic lapis, metallum, meteoron, cœlum, quæ quãuis mouentur, tamẽ nullum habent iſtiuſmodi inſtrumentum creſcendi, generandi, ſentiendi.

Additur poſtremò, uitam habentis in potentia, ad differentiam inanimati corporis, q̃d ne in potentia quidem uitam habet, nedum in actu. Item cadauera tametſi organica ſint corpora, nullam tamen habent uitam in potentia ſaltem naturali, uel propinqua. Habere autem uitam in potentia, eſt operationes uitales atq; animales ſuo tempore ac modo, per uim animæ ſecum habitãtis præſtare. Sic corpus dormientis, quamuis non uidet, neq; audit actu, eſt tamen animatum, quia potentiam habet uidendi, audiendi, & ſimilium ſi euigilet rurſum: ſic ſemina frugum in domibus repoſita ſunt animata corpora, quamuis actu non exerceant operationes uitales, ſed quia exercere poſſunt terra fertili iniecta, tum enim creſcũt, ſeminant, gignunt, fœtificant.

Definit

Definit Ariſtoteles ſic quoq; animam: Anima eſt principium, quo uiuimus, ſentimus, mouemur, ac intelligimus primum: uerùm hæc definitio conuenit potiſſimùm animę rationali ac humanæ.

De animæ partibus ac potentijs.

CAPVT II.

Nimæ ſpecies, ſeu partes ſunt tres: Vegetatiuum, Senſitiuum, Rationale. Plantæ habent tantùm uegetatiuum, Brutis ineſt ſenſitiuum, fungens quoq; officijs uegetatiui: Homines poſſident rationale, officia uegetatiui ſenſitiuiq; complectens. Quidquid enim poteſt uirtus minor, id etiam, atq; amplius eo poteſt uirtus & potentia maior. Habet itaque homo non tres, ſed unam animam.

Vegetatiui uires ſunt: nutritiuum, augmentatiuum, & generatiuum: quorũ hoc ad conſeruationem ſuæ ſpeciei: priora duo ad conſeruationem indiuidui ualent.

Senſitiuum, præter dictas potentias, habet uiſum, auditum, guſtum, odoratum, tactum, ſenſum communem, imaginatiuum, memoratiuum, concupiſcitiuum, motiuum loco-

Prædictæ uires, ſeu operationes omnes, uocantur organicæ, quia animaeas non niſi in corpore, per ẞ eius partes, ueluti per inſtrumenta exercere poteſt.

Rationale tredecim prædictas uires, & præterea duas operationes non organicas complectitur: quibus & ſi ſenſus interiores ſeruiūt, & obiecta offerūt, tamen anima etiam eas extra corpus ſine adminiculo organorum, uel etiam ſeparata à corpore exercere poteſt: Intellectiuum ſcilicet, & uoluntarium, quorum poſterius rectè uocatur appetituum intellectiui. Nam affectus illi organici, in corde, iecinore & uiſceribus uocantur appetitiua ſenſitiui. Eſt quoq; motus quidam animæ non organicus, quo mouetur etiā anima localiter extra corpus, & ſeparata à corpore. Tali motu beatorum & defunctorum animæ feruntur. Tali etiam motu anima Hermothæi Clazomenij apud Plinium mouebatur, quæ extra corpus errare in longinqua conſueuit, ac inde redire in corpus.

Porrò anima, cuius actio corporalis eſt, ut uegetatiuum & ſenſitiuum nō aliunde aduenit, ſed naſcitur in corporibus ex natura ſeminum. Mens, ſiue rationale ſolūm extrinſecus

acce

accedit, atq; diuinum eſt: diuinitus enim nouū creatur, & inſeritur humanis corporibus, cùm membra iam in utero formata figurataq; ſunt ad hoc, ut mentem recipere poſſint.

Gradus uitæ ſunt quinq;: uegetatiuum, ſen ſitiuum exterius, & interius: appetitiuum, loco motiuum, intellectiuum uel rationale.

De uegetatiuo & nutritiuo.

CAPVT III.

Vegetatiuum eſt actus ſubſtantialis corporis phyſici organici, quo id ipſum nutritur, augetur, & ſibi ſimile generare poteſt. Obiectum eius, eſt alimentum. Organū in animali eſt epar, in plantis radix & medulla. Primum eius officium, eſt nutrire.

Eſt itaq; nutritio, conuerſio nutrimēti extrinſecus aduenientis in ſubſtantiā aliti corporis, facta ui caloris naturalis, ad recuperādum q̄d abſumi cœperat. Organa nutritionis ſunt os, œſophagus, uentriculus, epar, & uenæ deferentes ſanguinem. Nutritioni attribuuntur quatuor operationes ſeu facultates, attrahendi ſcilicet, & retinendi, digerendi (ſeu Latinius, coquendi: digerere enim ſignificat diſtribue-

re)& expellendi potentia.

Vis attrahendi alimentū per os & gulam in ipſum ſtomachum, uel in plantis per radicem in medullam uirtute calidi & ſicci trahit.

Retinēdi facultas attractum alimentū per frigidum & ſiccum in ſtomacho, aut medulla, alioúe membro æquiualente tantiſper retinet, dum alteretur, ac digeratur, inq; ſubſtantiam aliti mutetur.

Potentia coquendi eſt, qua nutrimentum per naturalem calorem, & humorem alterat, ac digeritur pro uniuſcuiuſq; membri natura & officio. Huic tres potentiæ ſubijciuntur: maturatio uidelicet alimenti ui caloris in humido, cui contrariatur cruditas, qua alimentum non mollitur, neq; à calore maturatur & ſubigitur. Elixatio eſt alimēti in ſtomacho coctio, quæ fit calore humido: huic inquinatio opponitur, quę fit, cùm immodica humiditas eſt in eo, quod coquitur, aut nimia frigiditas in humido coquente, quæ alimentum imputri efficiunt, corrumpuntq;: atq; inde ſanies, & alij corrupti & putridi humores naſcuntur. Aſſatio eſt, cùm alimentum aſſatur, ſolidiusq; fit, à quo non ſolùm carnea membra nutriunt, ſed & cartilaginea, oſſaq;. Huic opponitur imperfecta

ſecta atq; incocta aſſatio, qua alimentum non fit ritè ſolidum, neq; tranſit in membra ſubtilia aut ſolida, ſed totum ferè mutatur in ſtercora & excrementa ſanioſa purulentaq́;, unde ſcabies, ulcera, aliaq́; uicia naſcuntur. Expellēdi facultas ſuperflua excrementaq́; alimenti: utpote urinam, ſtercus, ſudorem, alioſúe humores ex corpore flauæ bilis auxilio expellit.

Quintuplex concoctionis ordo eſt. Prima cōcoctio eſt maſticatio cibi in ore. Secūda eſt mutatio alimenti maſticati in chylum, id eſt, maſſam inſtar ptiſanæ uel pultis, & illa fit in uentriculo. Tertia eſt mutatio chyli in chymum, hoc eſt, in maſſam ſanguineam quaſi coagulatam: & hæc in epate perficitur. Chylus enim per pylorum in duodenum & ieiunum emittitur, ex quo uenæ meſaraicæ rapiunt id, quod purius eſt, & tranſuehūt in epar: lutulentum uerò ex ieiuno pellitur ad inferiora inteſtina. In chymo ſunt quatuor humores: rubra bilis magna ex parte deriuaẗ in folliculum fellis: multum atrę bilis in ſplenem tranſmittitur: aquoſa ſuperfluitas cum uentum eſt ad uenam cauam, plurima effundiẗ in uenas emulgētes, & defluit ad renes & ueſicam, fitq́; urina. Sanguis uerò labitur ad cor, ubi dexter

uentriculus haurit & reddit ſanguinem, ac uitali calore temperat, ut idoneum fiat nutrimentum: atque hæc eſt quarta concoctio: pars quoque ſanguinis deriuatur in ſiniſtrum uentriculum, & uertitur in ſpiritus uitales. Quinta fit in uenis: ex dextro enim uentriculo cordis ſpargitur ſanguis rurſus per omnia corporis membra in uenas, & in earum extremitatibus fit humiditas ſecunda, cambiũ uocata, quæ iam membris apponitur, adglutinatur, & aſſimilatur. Porrò uitium prioris coctionis nõ poteſt corrigi in poſteriore. Quare cùm ſtomachus nõ fecit ſuum officium, nunq̃ fit ex chylo bonus ſanguis, &c.

De augmentatiuo & generatiuo.

CAPVT IIII.

Augmentatiuũ eſt cõuerſio alimenti extrinſecus uenientis in ſubſtantiam corporis, uel membri aliti, per calorẽ naturalem, qua corpus uel membrum ſecundum proportionem augetur ad iuſtam magnitudinem, in longum, latum, & denſum. Obiectum eius eſt alimentum quoq;, ſed quatenus habet potentiam faciendi corpus maius. Organũ eſt epar,

aliaq;

aliaq́ꝫ membra principalia, in quibus, & per quæ alimentum concoctum colatur, diſpargi turq́ꝫ in corpus. Cęterùm augmentatio omnis eſt nutritio, non tamen omnis nutritio augmẽtatio: corpus enim per omnem uitam, omnibus ſuis membris non malè adfectis nutritur, ſed non augmentatur quoad uiuit. Intenſior enim calor auget iuuenile & recens corpus: mediocris & temperatus nihil auget neq; imminuit mediam ætatem: remiſſior ſactus calor nõ auget, ſed minuit corpus in ſenectute. Quatuor qualitates primæ neceſſariò ad augmentandi potentiam concurrunt. Calor em̃ ſubigit & diſponit alimentum, ueluti materiã ad formam ſibi homogeniam: ut aſſimiletur & uniatur carneum carni, oſſeum oſſi, medulleum medullæ, & ſic quidq; ſuo generi. Frigus membra coagulat & coaugmentat. Siccũ conſolidat, continuat, atq; retinet. Humidum reddit materiam facilem & tractabilem, ut ut eam informet membrorũ formis. Huc non pertinet pinguefactio, quia in hac non creſcũt membra, ſed additur carni quædam humiditas ſuperflua ex bono ſanguine redundans.

Generandi potentia eſt, qua animatum corpus generat ſibi ſimile, ad perpetuam ſpeciei

propagationem conſeruandam. Alimentum etiam eſt obiectum eius, ſed purius ac ſubtilius, & quatenus in prolificum aut fœcundum ſemen mutari poteſt, ex ultima concoctione ab epate emanans. Nonnulli tamē à cerebro, alij à medullis, reliqui ab omnibus membris æquabiliter prouenire putant. Organū in animalibus eſt, unde ſemen emanat, & præterea renes & uaſa genitalia: in plantis flores & ſurculi.

De ſenſitiuo.

CAPVT V.

SEnſitiuum eſt, quo animal uiuit, ſentit, diiudicat, appetit, ſpirat, & loco progreditur. Sunt autem animalibus propter neceſſitatem & ſuæ ſalutis conſeruationem inditi ſenſus, ut ea, quæ animalibus proſint & obſint percipiant, & accedente appetitu eligant atque accerſant ſalutaria, declinent nocentia. In hominibus etiam ad prudentiam & intellectum multum habent momenti. Nihil enim, ut ait Ariſtoteles, eſt in intellectu, quin prius fuerit in ſenſu. Quare ſenſus ſunt ueluti quidam nuncij mentis.

Obiectum ſenſitiui in genere, eſt ſenſibilis uel

uel paſſibilis qualitas. Organum eſt cerebrũ, à quo ſpecialia ſenſuum organa emanãt. Porò nullum obiectum abſq; medio poteſt ab organo percipi. Sic inter uiſum & colorem interponitur corpus actu perſpicuum, aër uel aqua, &c.

Diuiditur ſenſitiuum in potentiam apprehendendi & mouendi. Vis apprehendendi, ſpecies rerum ſenſibilium apprehendit ac percipit: quam diuidunt in quinq; ſenſus exteriores: uiſum, auditum, olfactum, guſtum, tactũ: & tres interiores, ſenſum communem, phantaſiam, ac memoriam.

Senſus exterior, eſt potentia ſentiendi, quę ſpecies rerum ſenſibilium præſentes, non abſentes percipit extrinſecus: ſic uiſus colorem non niſi pręſentem oculis concipit, ſic auditus ſonum, &c. Per ſenſus exteriores uoluptas aut dolor animo uel corpori quæritur: ex quibus tactus & guſtus ſunt maximè communes homini cum beſtijs ad uoluptatem & dolorem. Reliqui tres magis homini ſunt peculiares: utpote uiſus & auditus ad doctrinam, olfactus ad ſanitatem.

Senſus interior eſt potentia ſentiendi ſpecies rerum ſenſibilium non ſolùm præſentes,

ſed & abſentes percipiens, diiudicans, diſcernens, comparans atq; diutius conſeruans.

Senſus partim eſt potẽtia actiua, quia cum obiecto ſuo efficit ſenſionem, partim etiã paſſiua, eò quòd ab obiecto ſuo feriatur: ut à colore feritur & patitur oculus ac uiſus: à ſono auditus, &c. Quare obiectum excellens corrumpit ſenſum: ſic ab intuitu radiorum ſolariũ cor rumpitur uel hebetatur uiſus: ſic ſonus magna rum bombardarum aliquando in uniuerſum aufert auditum: ita gens, quæ Nili καταράκτας, ſiue κατάδουπα accolunt, propter excellẽtiam ſonitus, ſenſu audiẽdi prorſus carent: ita è contrario obiectum nimis deficiens immutat ſenſum, ut à uiſibili nimis tenui hebetatur uiſus, debilitanturq; oculi: inconueniens quoque & incommodum obiectum debilitat ſenſus: ut color nimis candidus diſpergit uiſum, atq; hebetat: ſic infuauis ſonus obtundit aures, grauis odor olfactum, diſtẽperata qualitas tactum.

Mouendi uis eſt, qua mouetur animal, uel loco externè, uel ſpiritu, & pulſu internè. Hæc potẽtia aut eſt imperans, aut proſequens: illa diuiditur in cupiditatem, ſub qua ſpes & lætitia: & iram, ſub qua metus & dolor comprehenditur: hæc in uitalem, quam medici ani-

malem uirtutem nominant, cui pulſus & reſpiratio ſubijciũtur: & progreſſiuã, ad quam contractionem, inceſſum, ſaltum, uolatum, reptationem, natationem, & uim operatiuam referunt. Sunt tamen animalia quædam imperfecta, quæ omnes illas ſenſitiuas potentias non habent, ſed quaſdam: ſic ἀμφίβια, hoc eſt, ambiguæ uitę corpora, motu locali, & item reſpiratione uidentur carere.

De uiſu.

CAPVT VI.

VIſus eſt potentia percipiens oculis colorem, lucem, & lumen. Oculi, ut inquit Plato, duces nobis ſunt ad Dei agnitionẽ, intuentes hanc pulcherrimam cœli machinam, notantes motuum uarietatem. Oculus ex tunicis quatuor, id eſt, membranis pellucidis, calloſis, duriuſculisq́, & tribus humoribus puris ac liquidis conſtat.

Prima atq; extrema pellicula alba pinguior & ſolidior, oriuur à pelliculo tegente oſſa frontis, & ab interiore pellicula palpebrarum, hæc ambit & circumligat oculum, ne humores eius congelaſcant, aut contra diffluant. Dicitur Coniunctiua, q̃a oculum capiti coniũgit.

Secun

Secunda tunica cornea dicitur, quia & colore & firmitate imitatur laminas pellucidas, ex cornu factas: in anteriore parte eſt perſpicua, in poſteriore cùm ſit opaca & durior, uocatur ſclirotica.

Tertiam Vueam uocant, quę circulus eſt intra corneã, qui uulgò Iris dicitur, propter colorum uarietatem: interdum enim cœrulea, interdum fulua cernitur. Vocatur Vuea, qa colore imitatur uuas, & eſt perforata. Nam Iris ambit pupillam, quæ eſt ipſum oculi lumen.

Quarta eſt Aranea intra Vueam, continens chryſtallinum humorem, in quo reddũtur & fulgent imagines, ac longè omnia ſpecula claritate uincit.

Humores ſunt tres: Albugineus, albo ouorum ſimilis, ſed multò tenuior eſt, & fluidus: continetur inter corneam, colore ſuo ambitũ in oculo, qui apparet candidus, pingẽs: & perueniens uſq; ad araneam, ut irriget Chryſtallinum, totumq́; oculum. Iuuat ſua ſubtilitate ut ſpiritus per eum facilè penetrent. Vitreus uitro liquefacto ſimilis, nigredine quadam mixta albo. Nec eſt fluidus, ſed aliquanto firmior, eſtq́; ſedes Chryſtallini humoris, ac magna pars pupillæ. Præſtantiſſimus humor eſt Cryſtal-

ſtallinus, qui à vitreo, ut inquit Galenus, nutritur, & ambo parte aliqua continenť intra Araneam. Eſt autem hic humor, tanquam lucidiſſimum ſpeculum, non aliunde petita luce, ſed ſua natura lucens, & cæteras oculi partes, in quibus eſt lumē, illuminans, in hoc immediatè fit uiſio. Nec eſt fluidus humor, ſed paulò firmior penè ut cæra, ꝗ recipere imagines poſſit, & tanquam gemma in media pupilla fulget. Interdū fulgor effundit lumen extra oculos, ut in Cattis. Organum igitur uiſus eſt oculus, ſeu potius Cryſtallinus humor, qui per duos neruos opticos, id eſt, uiſiuos, à cerebro bifurcatim deſcendentes, alter ad oculum dextrum, alter ad ſiniſtrum ſuam potentiam, ſpiritum ac uitam ſuſcipit. Ac per eoſdem neruos ſpecies ab oculis ſuſceptæ mittuntur ad cerebrum, & ad ſenſum communem. Proprium obiectum uiſus eſt ipſe color, cui lucem cum lumine adijciunt.

Lux primo die à deo creata eſt, Gen. 1. ante ſolem & lunā, & ante omnia corpora mixta: poſtea ſoli, lunę, ſtellis, igni, & pleriſq; gemis indita, quæ in tenebris etiam uidentur, & tenebras illuminant diſcutiuntq;. Eſt autem lux qualitas corporis lucidi, quatenus lucet.

Lu-

Lumen eſt qualitas uiſibilis, à luce in corpus perſpicuum, tranſlucidum atq; tranſparẽs propagata ac diffuſa: & eſt quaſi color quidã perſpicui corporis. Lumen recipiunt in ſe aër, aqua, uitrum, & pleræq; gemmæ, quæ non impediunt lucem atq; colorem à longinquo uideri. Luminis priuatio ſunt tenebræ.

Color eſt extremitas perſpicui in corpore definito, id eſt, corpore ópaco, & non perſpicuo, quæ extremitas perſpicuum tangit, & beneficio luminis uidetur. Eſt autem color tantùm in corporibus mixtis: nam incorporea et corpora ſimplicia propriè non ſunt colorata, ſed lucida, aut perſpicua, aut merè opaca: ut terra elemẽtaris. Species coloris ſunt ſeptem: duo extremi, ex quibus alij componuntur, & ueluti parentes aliorum: ſcilicet album à luminis & caloris multitudine, nigrum à luminis paucitate, & frigidi multitudine. Quinq; ſunt medij colores uel mixti: rubrum ex commixtiooe albi & nigri, flauum ex pluri albo & pauciore rubro, croceũ ex pluri rubro, & pauciore albo, uiride ex pluri nigro & rubro pauciore, purpureum ex pluri rubro, & pauciore nigro. Sunt & aliæ ſpecies colorum, quæ ad has referuntur.

Cæte-

Cæterùm uiſus fit iuxta Ariſtotelis ſententiam hoc modo. Species, forma & idolum ſpiritale quaſi progreditur per radium uiſiuum à re uiſa per medium διαφανὲς, id eſt, actu perſpicuum, uſq; in pupillam oculi, qui ſuſcipiat id idolum refulgens in ſe, ſicut ſpeculum ſuſcipit imaginem intuentis ſe. Radius uiſiuus eſt lumen pyramidale, multiplicatum ab obiecto uiſibili præſertim lucido, continuata generatione luminis ad uiſum oculorum: cuius quidem radij baſis eſt in re uiſa, conus autem in oculo uidente. Quanquam uerò duo ſunt oculi, unum tamen obiectum non uidetur geminum: quia ſpecies ab utroq; oculo coit in neruos opticos, qui iuncti ſunt, ut ibi receptę ſpecies concurrant.

De auditu.

CAPVT VII.

Auditus eſt ſenſus percipiens ſonũ. Eius enim proprium obiectũ ſonus eſt: medium aër uel aqua: organum, auris foris patula, ut ſonos colligere queat, intus flexuoſa ac tortuoſa: ut per anfractus huiuſmodi paulatim ſonos ad ſe ſuſcipiat, ne magnitudo ſoni ſen-

ſum

ſum lædat. In imo auris eſt pellicula quædam ſuper foramine oſſis poroſi & ſicci, ueluti tympani pellis extenſa, quæ uocatur meninga, aëre immobili repleta. Hæc pellicula unà cum aëre incluſo, ab aëre externo impulſa ſonos tanquam tympanum percipit, ac per molliorem nerui bifurcatim quaſi à cerebro ad ambas aures deſcendentē ſonum ad ſenſum communem tranſmittit. Cæterùm hic neruus in dormiente à ſoporiferis uaporibus oppilatur, & obſtruitur, quare non percipit ſonum, niſi fuerit iuſto maior. Tinnitus aurium oritur cū intus uapores incluſum aërem turbant.

Sonus eſt qualitas ex fractione aëris orta, quæ fit colliſis duobus ſolidis corporibus. Tria itaq; ad ſonum requiruntur: corpus percutiens, corpus percuſſum, & aër motus, uel colliſus. Sæpe etiam ab uno corpore aëre uehementer impulſo fit ſonus: ut cùm aër celeriter feritur uirga, cùm pannus rumpitur: ibi ēm duæ partes aëris ſubito intrantes ad replendū locū eum, quē antea opplebat pannus, quę colliděs ſe ſonū generāt. Editur q́q; ſonus, cùm aër ex ueſica aut alio corpore per anguſtum meatum expellit: & cùm ab homine per ſtrictum os ueIociter attrahitur. Species ſonorum

ſunt

ſunt graue, acutum, & quæ ſunt inter hæc media. Acutum dicũt eſſe, quod multum mouet auditum in paruo tempore: graue, quod parũ mouet in magno tempore.

Ad ſonum refertur Echo, ſonus uidelicet à corpore ſibi obſtante reflexus, & repercuſſus. Sic in locis cauernoſis aut cameratis: ut in littoribus, ſyluis, montibus, uocem emiſſam iterũ audimus, debiliorem tamen, & ultimas tantũ uoces: quia uirtus reflexa infirmior eſt, quàm directa.

Vox eſt ſonus ab ore animalis per naturalia inſtrumenta prolatus: quæ ſunt pulmo, & aſpera arteria, quam φάρυγγα uocant ac lingua. Quare animalia, quæ carent pulmone: ut inſecta & piſces, non ẽdunt uocem, ſed ſonum aliquando, quem efficiunt attritu interni ſpiritus ad pelliculam ſubiectam præcordijs.

De olfactu.

CAPVT VIII.

Olfactus eſt potentia, qua ſentit anima odores. Obiectum eius eſt odor: medium aër, ſed piſcibus aqua. Organum cerebro adiunctum eſt proximè ſupra naſum. In iunctura enim frontis & naſi, ubi ſunt duæ carun-

γ culæ

culæ cauæ & poroſæ, ex ſubſtãtia cerebri ortæ, figura papillarum mulieris, quæ hauriunt odores, & tranſmittunt eos ad anteriores cerebri uentriculos. Hæ carunculæ cooperiuntur in homine operculo, quod intrante ſpiritu aperitur: in cęteris animalibus non eſt tectum organum hoc.

Porrò odor non eſt uapor, uel exhalatio, uel aliquid ex utroque conſiſtens, quod multi crediderunt. Piſces enim in aqua olfaciũt, ubi uapor & exhalatio non habent locum. Sed eſt qualitas quædam humidi, per uim caloris à ſicco ſapido facta, alterans olſactum. Corpora, quæ non ſapida, non olent etiam: ut ſunt aër, aqua, & cætera ſimplicia, lapis quoq;, aurum, ſcoria ęris. Duplex eſt odor: Nutritiuus, qui adiuuat ſaporem, & unà cum eo oblectat comedentes & bibentes, nec eſt gratus, niſi cibum aut potum appetentibus, & hic eſt reliquis animantibus cum homine communis. Alter eſt proprius homini, qui cerebrũ ac ſpiritus recreat ac corroborat, adferens quoq; uoluptatem & delectationẽ ſaturatis cibo & potu; ut ſunt odores roſæ, uiolæ, amaracini, & ſimilium rerum, qui ſeruiunt peculiariter ad ſanitatem. Fœtor enim uenenum eſt; & longè

plus

plus nocet corruptus odor, quàm cibus aut alia qualitas corrupta. Cæterùm homines hebetiorem habent olfactũ, quàm canes, & quędam alia animalia, quia hominum cerebrum copioſius & humidius eſt. Quare & crebrioribus diſtillationibus capitis laborant. Nam uapores ubi ex humano corpore ad cerebrũ adſcendunt, propter eius frigiditatẽ facilè in humores reſoluunt. Noĩa odorũ ſumunt à ſimilitudine ſaporum, uel à ſubiectis: ut odor acutus, qui celeriter & fortiter mouet ſine ſatietate aut faſtidio: grauis, qui tardius mouet, ac minus eſt ſuauis, facilè ſatiat, efficitq́ꝫ faſtidium. Eſt & odor aromaticus, ſalſus, amarus, acutus, acetoſus, unctuoſus, ſtypticus, pinguis, dulcis, ſiue ſuauis, fœtidus, &c.

De guſtu.

CAPVT IX.

GVſtus eſt potentia apprebendens ſapores. Obiectum eius eſt ſapor. Medium eſt humiditas ſaliuæ, uel caro interius fungoſa. Organum, pellicula quædam inſtar retis expanſa in lingua ſuper carnem poroſam ſeu ſpongioſam, quæ eſt iu linguæ ſuperficie. Eadem pellicula & in palato ſparſa eſt, oriturq́ꝫ

à neruis,non illis, qui motum linguæ impertiunt,ſed ab alĳs à cerebro per palatum demiſſis ad linguæ radicem, qui & tactum & guſtū linguæ ſuppeditant,& ſpecies ſaporum ad cerebrum tranſmittunt. Cùm autem pori in lingua crudis,craſſis & corruptis humorib⁹ ſunt infecti:ut accidit febricitantibus,dulcia plerūque,amarum, ac peregrinum ſaporem adſerunt.

Sapor eſt qualitas guſtabilis,ex humido ui caloris in ſicco terreſtri digeſto. Species ſaporis ſunt octo:duæ ſimplices & contrariæ,dulce & amarum:reliquæ compoſitæ aut mediꝫ, pingue,ſalſum,acre, auſterum, acerbum,acidum. Dulcis ſapor naturæ ſanguinis & carnis conuenit,quare & efficaciſſimam nutriēdi uim habet,ſed amarus non nutrit:reliqua pro ſuo gradu,hoc eſt,prout propius accedunt ad illa extrema,uel longius diſcedūt. Et ideo dulcibus addūtur ſalſa & amara,ne nimium alatur animal,aut coctio impediatur, & ut ſapor fiat iucundior. Theophraſtus & amara nutrire docet,licet multò imperfectius. Non enim, inquit,eſſent ſapores,ſi non alerent, cùm alere ſit proprium ipſorum munus.

Eſt autem dulcis ſapor in eis,quæ ſunt temperatè

peratè calida, & in quibus exuberat aërea humiditas:ut uinum dulce, mel, lac.

Amarus ſapor eſt, in quo excedit calor & terreſtris ſiccitas: ut in bile, nitro, marrubio, abſinthio, aloë. Detergit autem, exaſperat, & mordet linguam.

Pinguis, in quibus calor eſt debilior: ut in butyro, oleo, carne. Quæ mediocria pinguia ſunt, proſunt in nutrimento: quæ nimium, nocent & impediunt concoctionem, quia ſolent ſupernatare, & oppilationes efficere.

Salſus, calidus & ſiccus in natura terreſtri craſſa, qui linguam non contrahit, nec conſtipat, ſed detergit & abluit diſgregando & exiccando, ut ſal. Hic impedit putrefactiones, ꝗa humiditates deſiccat, extenuat, & erodit.

Acris eſt in natura tenui, in qua excedunt caliditas & ſiccitas, ut piper, zinziber, allium, cepa, calx, granum gnidium, pyrethrum: hic non ſolùm mordet, rodit, & exulcerat, ſed etiā urit, penetrat, ac ualde diſſoluit.

Auſterus ſapor eſt in natura terreſtri craſſa, frigida & ſicca, qui aſperitatem quandam in ſumma lingua efficit, & leuiter deſiccat: ſed non pellit intro, nec condenſat.

Acerbus, quem recentiores aliâs ſtypticū,

 ponti-

aliàs ponticum uocant, eſt in natura terreſtri craſſa, frigida & ſicca: ut fructus glandiũ, acaciæ, arbuta, caſtaneæ, meſpila, gallæ, immatura & ſylueſtria poma, mala cydonia. Hic ſapor linguam contrahit, & introrſum pellit: conſtipandi, denſandi & adſtringendi uim habet.

Acidus eſt in natura tenui ſicca & maximè frigida: ut oxalis, uulgò acetoſa dicta. Hic ſapor conſtringit, refrigerat, ac citra calefactionem extenuat, diuidit & uellicat, atq; appetentiam ciet.

Sunt & aliæ ſaporum appellationes, ut inſipidus, qui non notabiliter aliquam ſpeciem ſuprà dictam refert, ut cucurbitæ ſapor. Plinius addit ſuauem, quem ueteres à dulci non diſcernunt.

De tactu.

CAPVT X.

TActus eſt potentia percipiendi qualitates tactiles. Obiectum eius eſt qualitas prima. calidum, frigidum, ſiccum, humidum: & ſecunda, aſperum, lene, lubricum, molle, durum, glabrum, graue, leue, denſum, rarum. Organum eſt pellicula neruea intexta, & diſperſa,

ſa ceu rete quoddam ſub extrema cute per totum corpus, ex cerebro tanquam à radice orta. Ariſtoteles organũ in corde collocat, nam inde neruos emanare putat. Medium tactus eſt caro uel cutis. Cæterùm pellicula neruea non ſpargitur per oſſa, pilos, ungues, cornua, & ſimilia, quare tactũ non ſentiunt. In animalibus, quę carne & neruis carent, aliud eſt organum tangens, iſti neruo æquipollens. Atq; hic ſenſus eſt omnibus animalib' communis, quãlibet etiã impfectus. Sunt & obiecta quędã communia, quæ à pluribus ſenſibus percipiũtur: magnitudo ſcilicet, figura, numerus, motus, quies.

De ſenſu communi.

CAPVT XI.

Deſcripſimus breuiter ſenſus exteriores, nunc interiores aggrediemur. Eſt autẽ interior ſenſus particularis quædam ratio in brutis ac in hominibus, quemadmodum intellectus eſt ratio uniuerſalis in ſolo homine. Interiores ſenſus tres ſunt: ſenſus communis, phantaſia, & memoria.

Senſus communis eſt, qui omnium exteriorum ſenſuum imagines apprehendit, præ-

ſentes uel abſentes, & diiudicat obiecta ſenſuum, ac diſcernit actionum differẽtias, quantum inter ſe conueniunt, uel diſſentiãt. Sic oculus percipit album & nigrum, ſed ſenſus communis diſcernit. Organum eius eſt anterior cerebri uentriculus, plus habens humiditatis: ut ſpecies facilius poſſit ſuſcipere.

De imaginatiuo.

CAPVT XII.

IMaginatiuum eſt potẽtia ſenſitiua interior, præſentiuum uel abſentiuũ ſenſibiliũ ſpecies altius ſibi imprimẽs, atq; ex his ſimiles ſpecies ſenſibiles aut intentiones eliciens, ac ratiocinans. Sic auis retia, quæ nimium apparẽt, uitat: elicit enim ſibi per illa inſidias fieri. Sic lepus uiſo cane elicit conceptum inimicitiæ: & ouis uiſo lupo. Diſcernit hic ſenſus, & certius atq; exactius diiudicat à ſenſu communi cognita, elicitq; ex ſpecie ſibi obiecta, aliam ſimilem aut diſſimilem ſpeciem, ſenſu exteriore quoq; perceptibilem, cũm offertur illi: ut uidens lupum pictum, concipit eius geſtum atque impetum: centaurum imaginari & concipere ex homine & equo conflatum.

Huc

Huc referiur Intenſin .i. conceptus imaginarius: ut cùm in aliquo concipitur eſſe accidens quoddam imaginarium, & inſenſibile: item, cùm rei incorporeæ adfingitur perſona corporea, ut Fama, apud Virgil. famis, inuidiæ, ſomnij apud Ouidium, &c. Organum imaginatiui eſt medius cerebri uentriculus, paulò ſiccior anteriore: ut ſpecies receptas à ſenſu communi per neruorum ſpiritus altius imprimat, ac diutius retineat in abſentia quoque obiecti. Alij eius organum ponunt in medio anterioris uentriculi cerebri.

De memoratiuo.

CAPVT XIII.

MEmoratiuum eſt facultas ſentiendi interior, qua rei præteritæ, & ſenſu perceptæ imago, ac ſi res ipſa eſſet præſens, inſpicitur. Sunt qui contendunt memoriam non eſſe potentiam animæ, ſed ſolùm functionem animæ, atq; adeò potentiarum aliarum & præcipuè ſenſus communis πάθος, atq; adſectionem. Eſt autem memoria de præterito tantũ: quare nullum animal habet memoriã, quod notitiã temporis non poteſt diſcernere. Quomodo enim meminiſſet, quod nõ aliquo mo-

do quid præſens, quid præteritũ, quid furum ſit intelligit.

Ad hunc locum pertinet reminiſcẽtia, quę eſt uis animæ, qua res, quæ memoriæ excidit, reuocata inſpicit ita, ut ſciatur perceptã fuiſſe. Reminiſcẽtia enim fit, cùm excidit quid è memoria non totum, ſed relictis in anima ueſtigijs quibuſdam rei oblitæ, ex quibus cxtinctæ penè atque amiſſæ rei imaginem acquirimus. Quod fit per contrarium, ſimile, aut propinquum: ut cùm ex intenſo calore æſtatis recordor hyemis præteritæ frigiditatem: cùm ex latratu canũ reminiſcor maleuoli alicuius iurgia atq; obtrectatiões: cùm ex dulcedine mellis recolo dulcedinem nectaris. Hoc intereſt inter memoriam & reminiſcentiam, quod in ter picturam recentẽ, expreſſam, necdum obſcuratam: & picturã uetuſtate aut alia de cauſa obtenebratã. Quando autem res tota è memoria effluxit, adeò ut poſt receptionem perinde habeat, ac ſi nunq̃ antea fuiſſet cognita, id cũ iterum ſcitur eſt doctrina, non reminiſcẽtia.

Organum memoriæ eſt poſterior cerebri uentriculus, qui minus humidus eſt, quare ad retinendas ſpecies aptior. Et quô ſiccius eſt cerebrum, eô diutius retinet quæ didicit, ſed diffici-

ficilius memoriæ quid imprimitur. Quô uerò humidius, eô citius quę diſcit, retinet: ſed facilius obliuiſcitur. Sicut ſigillum facilimè aquę imprimitur, ſed non retinet figuram. Frigiditas & ſiccitas memorię peſtes ſunt, ſicut Venus quoque: quia natiuum calorem exhaurit. Memoria etiam amittitur, poſteriore parte capitis læſa. Quidam lapide ictus prorſus oblitus eſt literas, ut ſcribit Plinius. Et in illa peſtilentia, quæ graſſata eſt Athenis initio belli Peloponneſiaci extitit, in quibuſdam, qui reualuerunt tanta obliuio, ut nec ſuos, nec ſeipſos agnoſcerent. Præterea cùm cauitates cerebri implentur fecibus, hoc eſt, lentis & peſtiferis humoribus, ut fit in apoplexia: ſpiritus, qui cient actiones ſenſuum exteriorum & interiorum, & qui ſuppeditant uirtutē motiuam, obruuntur, & ob id amittuntur ſenſus & motus.

Porrò duplex eſt memoria, ſenſitiua, quæ communis eſt homini cum beſtijs, quam ſenſiuam uocant, ſeu organicam: & intellectiua, quæ res ab intellectu perceptas conſeruat: & eſt unicus theſaurus eorum omnium, quę addiſcimus. Hæc eſt potentia non organica, ſoli homini peculiaris.

Tria ſunt, quæ exacuunt memoriam: bono

no ſcilicet ordine digerere memoriæ cõmendanda: deinde meditari attentè, ſæpiusq́; eadem repetere memoriæ quãlibet infixa: tertiò affectu quodam peculiari lætitiæ aut doloris in rem memorandam ferri. Adiuuatur etiam naturalis memoria præceptis eius artis, quam nunc Memoratiuam uocant. Cæterùm, quod plerunq; qui ingenio ualent, ſunt magis obliuioſi, accidit, quòd minus intendant animum in ſpecies intelligibiles, quas celerius comprehendunt. Sed ingenio tardiores, cùm plus intendunt animum in intellecta: firmius quoq; retinent difficulter impreſſas ſpecies, quemadmodum imago inſculpta marmori diutius manet, quàm ceræ impreſſa.

De ſomno & uigilia.

CAPVT XIIII.

Somnus, eſt uinculum uel remiſſio primi ſenſitiui. Cauſa efficiens ſomni eſt uapor, non uiſcoſus aut lentus, nam hic lędit cerebrũ & apoplexiam efficit: ſed ſuauis à nutrimento eductus, qui cùm per uenas, aut meatus uenis proportionales ad cerebrum, aut quod loco cerebri eſt in animalibus eo carentibus deuenerit, cogitur in humorem à natiua cerebri fri

gidi

giditate, eodem modo, quo in media aëris regione uapor in pluuiam conuertitur. Hic humor rurſum repercutitur deorſum, & tum deſcendendo obſtruit meatus ipſos ſpirituum à corde ſurgentiū. Quibus ſpiritibus nerui ſenſus communis, & exteriorum ſenſuum deſtituti, clauduntur & obſtruuntur, ut nequeant ſpecies ſenſibiles ſentire, & ſic inducit ſomnus. Ille humor relabitur ad cor, & tum calor cordis per antiperiſtaſin intenditur, & attrahit calorem ex exterioribus mēbris, quæ tum nonnihil refrigeſcunt. Quare quò copioſius fuerit nutrimentum, eò plures ab eo uapores ſurgūt, dum coquitur, qui profundiorem ſomnum quoque & longiorem ſomnum cient: ut apparet in pueris & operarijs laſſis. Nam illi propter natiuam copiam caloris cibum digerentis ſunt uoratiores, & alioqui etiam humidiores. Hi labore calorem naturalem intendunt & excitant, quare cibos eò fortius concoquunt, à quibus copioſiores uapores exhalant. Somni q̄que largiores ſunt in phlegmaticis & ſanguineis: breuiores contrà in melācholicis ob nimiam frigiditatem & ſiccitatem cerebri, & in cholericis ob ſiccitatem. Piſces propter caloris paucitatem, & inſecta, & quæ duros oculos

ſos habent, ut cancri, breuem habent ſomnũ. Præcipuum ſomni munus eſt, uirtutem animalem ac uitalem adiuuare & recreare: nutrimentum enim nunquam melius concoquit, quàm in ſomno, propter calorem naturalem collectũ ad interiora membra, & organa concoctionis: & gignit ſomnus maiorem ſpirituũ copiam. Si enim rectè ſomno utamur, multa præſtat commoda. Cibum enim elaborat, humores excoquit, dolorem lenit, laſſitudinem ſolatur, interna laxat, animi uerò ęgritudines obliterat, rationem uiciatam corrigit. Cæterũ optimus ſomnus eſt nocturnus, quoniã nox naturali humiditate ſilentioq; ſomnum accerſens abſolutam molitur concoctionem: atque ideò fit, ut poſt hunc magna ex parte ad excrementa deijcienda feſtinemus. Interdiu enim, ut inquit Hippocrates, uigilandum: ſi contrà commutetur, peſſimum. Tempus autem, quo interdiu dor‧ unt aliqui, haud ſatis eſt, ut in eo cibi perfecte conficiãtur: interciſa enim ante ſuam horã concoctione, per meridiem exurgentes, ſæpe numero acidum ructant, flatibus implentur, nonnulli fluctuatione quoque moleſtãtur, niſi uel ex conſuetudine, uel quia ſatis dormierunt, huiuſcemodi caſus effugiãt.

Quæ

Quæ enim ex longo tempore conſueta ſunt, Hippocrate teſte, etſi deteriora ſunt, inſuetis minus moleſtare ſolent. Ariſtoteles putauit pertinere uigilias matutinas & ad ſalubritatem, & ad acumen ingenij, ſomno nocturno legitimè peracto. Implet etiam ſomnus, & corpulentos nos facit, teſte Plinio. Vnde extijt illud Martialis in diſtichis de glire:

Tota mihi dormitur hyems, & pinguior illo
Tēpore ſum, quo me nil niſi ſomnus alit.

Sed ſi modum excedat ſomnus, üidemq; uigilia, inſalubres habebuntur: hæc uel à calida & ſicca eſt intemperie plerunq;, uel ab humoris birioſi abundantia: ille ab intemperie frigida & humida, uel frigidi humoris abundantia, uel Venere nimia. Adnotauit etiam Aulus Gellius ex M. Varrone & alijs, proceritatem impediri puerorum ſomno nimio, & hebetiores quoq; fieri ingenijs. Porrò ſomnus ſoluitur, quando peracta eſt coctio, & ſanguis purior à craſſiore ſeparatus fuerit: quorum ille in ſuperiora membra propter leuitatem ablegatur, hic propter grauitatem in inferiora decidit.

A cœna exiguum interuallum, non ultra horę ſpacium, nec eo minus, intercedat ad ſomnum:

mnum : ſed prius quàm te cubitum conferas, paulíſper inambula ; ut cibus ex orificio ſtomachi deſcendat, & ſtomachus claudatur. Primùm quoq; in dextro latere cubandũ, ne hiet os ſtomachi. Eſt ſane maxima pernicies uirium tum corporis, tum ingenij, poſt cœnam uigilias in multam noctem extendere, hinc enim ſtomachi ſequitur cruditas, calor naturalis diſſipatur, gignitur ſanguis impurus, corpus uicioſis humoribus impletur, ſequitur aut κακοχυμία, aut macies: accedunt pallor, conturbatio ſpirituum, atq; debilitas cerebri.

Vigilia uerò eſt facultas ſentiendi ac mouendi in animali, à calore naturali & ſpiritu orta. Sunt autem ſomnus & uigiliæ adfectiones ſenſus communis: & inſunt omnibus animalibus per uices. Sic enim Ouidius ait:

Quod caret alterna requie durabile non eſt,
Hæc reparat uires, feſſaq́ꝫ membra leuat.
Et alibi:
Somne quies rerũ, placidiſſime Somne deorũ
Pax animi, quem cura fugit, tu pectora duris
Feſſa miniſterijs mulces, reparasq́ꝫ labori.
Virg. Feſſos ſopor irrigat artus.

Martialis inter partes beatæ uitæ numerat ſomnum, cùm ait:

Somnũ

Somnum, qui faciat breues tenebras.
Sic alibi optat:
Sit nox cum ſomno, ſit ſine lite dies.
Cicero ſomnum imaginem mortis nominari ait. ac inde colligi, nullum in mortuis, aut morte ſenſum eſſe: quum eius ſimulachrum, ſiue umbra ſenſu careat. Ouidius:
Stulte qd eſt ſomnus gelidæ niſi mortis imago?
Longa quieſcendi tempora fata dabunt.
Proinde non inſcite dixit Ariſton apud Plutarchum in commẽtario De contẽtione ignis & aquę: ὀλίγου τ͂ εἰς τοῖς ἀνθρώποις διδομένου, ὕπνος δίον τελώνης τὸ ἥμισυ ἀφαιρεῖ τούτου, id eſt, cùm exiguum uitæ tempus datum ſit hominibus, ſomnus uelut publicanus dimidium eius aufert. Plato libro de legibus ſeptimo, καθεύδων γὰρ οὐδεὶς οὐδενὸς ἄξιος, οὐδὲν μᾶλλον τοῦ μὴ ζῶντος, id eſt, nullus enim dormiens alicuius eſt precij, nihilo magis, quàm is, qui uiuus non eſt. Huc reſpexit Murmellius:
Surripitur uitæ tempus quodcunq; ſopori
Additur, annorum prætereunte rota.
Eſt conceſſa breuis miſeris mortalibus ætas,
Expoſita innumeris peſtibus atq; malis.

Immodico mauis hanc ſi conſumere ſomno,
Haud hominum cuiq; non odioſus eris.
Abijcient ſuperi uultu tua dona ſuperbo,
Deſidiam ludent fœmina uirq; tuam.

De ſomnijs.

CAPVT XV.

Somnium, eſt imaginatio facta in ſomno à ſpiritibus uariè per cerebrũ diſcurrẽtibus. Species enim rerum, quæ uigilando quis con ceperit, & appetiuerit, aut metuerit, in imaginatione inter dormiendũ offeruntur. Sic Lucret. Et quo quiſq; ferè ſtudio defunctus adhæret: Aut qbus in rebus multũ ſumus antè morati: Atq; in qua ratione fuit contẽta magis mens: In ſomnis eadem plerunq; uidemur obire. Cauſidici cauſas agere, & componere leges: Induperatores pugnare, ac prælia obire: Nautæ contractum cum uentis degere bellũ: Nos agere hoc aũt: & naturam quærere rerũ Semper, & inuentã patrijs exponere chartis. & quæ ſequuntur. Sic Claudianus:

Omnia, quæ ſenſu uoluunt, uota diurno,
Pectore ſopito reddit amica quies.
Venator defeſſa thoro cũm membra reponit,
Mens tamen ad ſyluas & ſua luſtra redit.
Iudicibus lites, aurigæ ſomnia currus,

Vana

 87

Variaq; nocturnis meta cauetur equis.

Aliquando certi humores, quorũ redundantia aut agitatio mouẽt imaginationem, ſeu ſpũs ritus, ſomnia efficiunt. Sic cholericus humor, ignea & præcipitia ſomnia parit, ſanguineus amœna, phlegmaticus aquea & pigra, melancholicus monſtroſa & horribilia.

Eodẽ modo Ephialtæ fiũt in ſomno, cùm ex continua erapula, aut ſtomachi cruditate craſſus humor impedit motum thoracis, quæ compreſſio mouet imaginationem, ut credat thoracem premi ab aliquo alio. Sequitur'que clamoris & uocis fruſtratio, aut incertus & indiſcretus ſermo. Quidam ſe audire credunt eos, qui in ſe irruerunt, & ab eis Venerem exigere, mox illos fugere, & his ſimilia alia. Noſtri uocant dæmonem inſultorem, uel Incubum, alij Phaunos uocauerunt, & Phaunorum ac Incuborum ludibria & oppreſſiones.

Aliquãdo ſomnium contingit ex cœli influxu, ſic dominante Marte bella, Venere ludos ac choreas plerunq; ſomniamus. Aliquãdo neceſſitatis, aut caſus fortuiti occaſio parit ſomniũ: ſic famelicus cibũ ſomniat, ſitiẽs potũ.

Diuinatio ex ſomnio eſt præſcientia, uel prædictio quædam de futuro ex eo, quod an-

tea ſomniamus. Quæ aliquando diuinitus inſeritur mentibus, & monſtratur ſignificatio. Talia ſunt uaticinia Iacob, Ioſeph, Danielis, & ſimilia. Hæc diuinatio ſola certa eſt: cæteræ omnes ut obſcuræ ſunt, ita ferè incertæ, & fallaces. Depingunt tamen aliquando ſomnia futuros euentus quaſi quibuſdam allegorijs. Ita Pontanus ſcribit militem Genuę ſomniaſſe, ſe à ſerpente deuorari: quare eo die cùm cæteri milites imponerent nauibus, dimicaturi cum hoſtibus, ipſe domi ſe continuit. Sed fortuito tumultu orto in urbe alioqui tranquilla, ictus globo bombardæ, quam ſerpentem uocant, perijt. Diabolus quoque ſpectra terribilia ſomniantibus ſæpe offert, & ſuperſtitioſa ſomnia confirmantia errores, aut ſcelus iubentia.

De appetitiuo, ſeu concupiſcitiuo ſenſuum.

CAPVT XVI.

Appetitiuum eſt facultas, qua anima inclinatur & impellitur ad proſequendũ, aut fugiendum id, quod ſenſu quolibet cognouit & apprehendit. Ita lupus ouem uiſam, & imaginatione cognitam, ſpe ſequitur & inhi-

at,

85

at, canem metu & odio auerſatur.

Vis appetendi triplex eſt: Nutritiua, ſiue uegetatiua, quæ eſt inclinatio & procliuitas quędam in quolibet animato: ut corporis partes exhauſtæ appetunt nutrimentum, immodicę repletæ appetunt leuationem. Huc quoq; pertinet appetitio generationis. Organũ eius eſt epar.

Altera, de qua hic loquimur, ineſt omnibus animalibus & ſolis, ac ſenſus comitatur, quare à pleriſq; appetitio ſenſitiua dicitur. Hęc duplex eſt. Aut enim fit per contactum, aut ſine contactu. Quę per contactum, comprehendit ſub ſe delectationem & dolorem. Delectatio cùm tangitur, obiectum conueniens. Dolor cùm tangitur, obiectum lædens aut lacerans corporis partem. Hæc non oriuntur ab ulla cogitatione, nec tolluntur ratione. Non enim poteſt non conuenientibus qualitatibus bene adfici ſenſus, ac rurſus non conuenientibus dolere. Quæ fiunt ſine contactu, ſunt motus cordis, quibus proſequimur obiecta, quæ cogitatio ſeu uera, ſeu falſa, oſtendit eſſe conuenientia, aut fugimus incommoda. Hi motus propriè uocantur Adfectus ac πάθη.

Adfectus eſt ueluti uoluntas in animalibus

ratione carentibus, quæ ſolo naturæ inſtinctu & impetu, non electione neq; liberè feruntur. In hominibus debet parere rationi.

Eſt autem adfectus duplex: Concupiſcibi lis & Iraſcibilis.

Concupiſcibilis appetit, uel futurum bonū, & Spes dicitur, cui uicinus eſt amor: ſed arden tior eſt: optat enim obiectum incitato corde, tanquam ad ingens bonum ſe ruendum: uel inſtans bonum, & lætitia uel uoluptas nominatur.

Iraſcibilis auerſatur quaſi per iram & odium, & indignè fert, aut futurum malum: ut timor, qui & metus dicitur: aut malum præſens, ut triſtitia, quæ ſi modum exceſſerit, cor conſtringit, premit, angit, & illud tremere, atque eius uirtutem langueſcere cum acti ſenſu doloris facit, & paulatim amiſſa uirtute cordis hominem prorſus extinguit.

Ira eſt motus cordis, quo offenſionem aliquam auerſatur cor, & ſimul conatur pœna adficere autorem, ſeu cauſam offenſionis. Incandeſcit cor in eo motu, & incenduntur ſpiritus, qui ſanguinem agitatum etiam inflammant, & omnium membrorum actiones con turbant.

Odium

Odium eſt ira inueterata, atq; habitus quidam ex ira ortus.

Pudor eſt uicinus iræ: eſt enim motus, quo conſcius ſibipſi iraſcit propter admiſſam turpitudinem, & propemodum ſeſe punit, & ſimul ueretur aliorum iudicia.

Verecundia eſt motus metuentis turpitudinem, & indignantis, admiſſa turpitudine.

Miſericordia, eſt triſtitia, propter alienas miſerias orta.

Inuidentia, eſt triſtitia propter alterius felicitatem orta, quæ nihil noceat inuidenti.

Zelus eſt mixtus adfectus ex amore & ira. Cùm uidelicet amans aliquid, iraſcitur illi, à quo læditur ſid, quod amat: ut amore Chriſtianæ fidei principes Chriſtiani, bellum contra Turcam, pernicioſum noſtræ fidei hoſtem, ſuſcipiunt.

Eſt & huic contrarius adfectus, cùm quis odio uirtutis gaudet propter calamitates bonorum, & improborum ſucceſſus: à Græcis dicitur ἐπιχαιρεκακία.

Zelotypia, animi ęgritudo eſt, inde proueniens, quod timeas, ne alteri contingat, quod cum nemine habere commune uelis.

 Deſpe

Deſperatio, eſt ægritudo ſine ulla rerũ expectatione meliorum.

Organum huius potentiæ eſt cor. Obiectum eius bonum & malum, reuera tale, aut opinione tantũ: hæc eñ uis aïæ errare poteſt. Cauſa efficiens adfectuũ, eſt ipſa mens, & conſuetudo bona uel praua, uem diſciplina uel inſcitia. Indomitæ enim feræ & effera ingenia manſueſcunt diſciplina: item corporum temperamentum. Sic ſanguinei plerunque ſunt hilares ac læti propter ſanguinem multum & clarum, ſpiritumq́; puriorem. Cholerici propter ſpiſſiorem, & ſanguinem calidiorem, nõ ita clarum, ſunt ad iram propenſi. Phlegmatici propter ſpiritum minus calidum, & ſanguinem tenuem & aquoſum, ſegnes ſunt. Melancholici propter ſpiritum impuriorem, & ſanguinem frigidiorem, turbidum, & craſſum, ſemper triſtes & meticuloſi ſunt: & ſolitudine gaudent, ſicut frequentia ſanguinei.

Adfectus quoque augentur, ac prouocantur ex influentijs planetarum, & ſignorum. Porrò, quô corporis temperamentum eſt nobilius, eô quoque puriores & generoſiores habet adfectus. Sed cauere oportet, ne conſuetudo praua, & mala mens hanc generoſi-

tatē

 90

tatem ſubuertat. Immoderati quoq; affectus corrumpunt naturam, ut nimia lux oculos.

Tertia uis appetendi, rationalis dicitur, & ſoli homini ineſt, de qua poſtea.

De motiuo ſecundum locum.

CAPVT XVII.

Motiuum eſt facultas mouendi corpus animatum uel totum, uel aliquam partem, ex alio loco in alium, ex appetitione quadam, aut imaginatione, ſeu deliberatione proficiſcens. Obiectum eius ſunt bonum & malum, ſiue ſint uere, ſiue tantùm uideantur talia. Organum ſecundum medicos, ſunt muſculi; ſecundum Ariſtotelem iuncturæ, ſeu nerui, à corde & cerebro expanſi, & ſparſi per ſingula corporis membra, artus & articulos cohærentes, & deriuati per muſculos eorum membrorum, quæ corpus uel eius partem loco promouent: ut pedes, brachia, &c. Obiectum itaque à ui apprehenſiua cognitum, mouet appetitionem, quæ deinde perſuadet motiuæ, ut illud obiectum uel proſequatur, tanquam bonum, uel refugiat, tanquam malum: ſic lupus ouem uiſam & appetitam proſequitur curſu, & ſefu

git canes. Appetitio enim, excitato ſpiritu uitali neruos impellit, qui cient muſculos, hi chordas, chordæ trahunt membra. Progreditur itaque eo, quo ducit imaginatio, uidelicet ad ouem, uel longius à cane.

Muſculus eſt caro compoſita & mixta ex neruo, chorda, & carne pura, quaſi ligamentū membri unius cum altero.

Spiritus uitalis, eſt corporeus fumus ual de ſubtilis, ab humore & uapore ſubtili ex corde ortus, ope caloris naturalis, atq; toti corpori animato per arterias uenasq; diffuſus.

Chordæ ſunt nerui duriores, & quaſi oſſei, à collo ad calcaneum per membra mobilia extenſi.

Nerui duplices ſunt: ſenſitiui, qui ab anteriore parte cerebri deriuantur: & motiui, qui à poſteriori parte cerebri oriuntur.

De anima rationali.

CAPVT XVIII.

Anima rationalis definitur à Moſe Geneſios primo, quòd ſit ſpiritus uitæ, ad imaginem Dei creatus, & corpori humano inſpiratus. A philoſophis uerò in hunc modum:

Anima rationalis eſt ἐντελέχεια corporis phyſici organici, qua homo uiuit, ſentit, & intelligit primum, agitq́ liberè & cum electione. Hæc ſoli ineſt homini, & ſola eſt immortalis. Plantarum uerò & brutorum animæ ſunt quidem ſubſtantiæ incorporeæ, id eſt ſpiritus, & ſpiracula uitæ, ſed unà cum natis corporibus naſcuntur, & mortuis moriuntur. Et quanquam brutorum nonnulla, quæ docilia ſunt, iudicium quoddam, quandamq́ deliberationis imaginem habent in agendo, tamen nulla electione, nec liberè, nedum intellectu agunt: ſed ſecundum phantaſiam mero ductu, inſtinctu & impetu naturæ, ſine ullo conſilio rationeq́ operantur quidquid agunt: ſic apes mira opera extruunt, ſed hanc ipſam architectonicen non dijudicant: formica colligit frumentum in æſtate, nulla futuri prouidētia, ſed præſentis auiditate cibi. Rationalis anima, licet ſit per totum corpus diſperſa, nullum tamen certum & definitum organum corporeum habet, ſicut uegetatiua & ſenſitiua: quia corpore quieſcente, & à corpore ſeparata, ſuis tamen officijs fungitur, id eſt, intelligit, uult, deliberat. Anima rationalis, præter officia uegetatiuæ & ſenſitiuæ, habet duas partes non

eſſentia, ſed officijs diſtinctas: ſcilicet intellectiuum, & appetitiuum rationis.

Cæterùm, quòd anima ſit immortalis, apertè teſtantur ſacræ literæ. Docet enim filius Dei de uita perpetua, poſt hanc uitam agendã, ac teſtatus eſt omnibus mortuis reſtituenda eſſe corpora, piosq́ꝫ, qui euangelio obtemperauerunt, in perpetua lætitia uicturos eſſe, fruentes Dei conſuetudine. At hoſtes Dei, ſubituros eſſe horribiles & æternos cruciatus. Ita etiam Chriſtus ipſe interfectus reuixit, recepto ſuo corpore: ac reuixit unà cum eo cœtus patrum ac prophetarum, ut comitarentur ducem ſuũ, & unà fruerentur Dei conſuetudine.

Quòd autem animæ ſint ſpiritus ſeparabiles extinctis corporibus ſuperſtites confirmant hæ ſententiæ. Matthæi decimo Chriſtus inquit: Corpus occidunt, animam uerò occidere non poſſunt. Ad latronem inquit: Hodie mecum eris in paradiſo. Si exhalans anima diſſiparetur, aut ſi ad extremum diem uſque dormiret, ut quidam phanatici nunc ſomniant, certè non uerſaretur unà cum Chriſto. Spiritus enim non poteſt dormire, aut ocioſus eſſe. Ac paradiſus ſignificat hic uitam beatam, quæ eſt noua uita, luce, ſapientia, iuſticia,

ac

ac lætitia cumulata, in qua omnes diuorum animæ nũc cum Chriſto uiuunt.Matthæi 17. Moſes colloquitur cum Chriſto in monte. Clarè autem ſcriptum eſt in Deuteronomio, Moſen mortuum eſſe,& ſepultum:Ergo colloquitur cum Chriſto anima à corpore ſeparata.Paulus inquit:Cupio diſſolui,& eſſe cum Chriſto. Et ad Corinthios:Dum in corpore commoramur, peregrè abſumus à domino. Confidimus autem peregrè abituros nos eſſe, & commoraturos cum domino.Et Petrus ait, Chriſti mortui ſpiritum concionatũ eſſe ſpiritibus in carcere.Ergo uerè ſentit alas eſſe ſpiritus ſeparabiles. Apud Lucã recitatur hiſtoria de Lazaro in ſinu Abrahæ,in qua & ſi figuratè nominantur ſitis,digitus,lingua,tamẽ ſumma narrationis haud dubiè hiſtorica eſt.Nec illud alienum eſt ab hoc loco:Deus eſt Deus uiuorum.Quare cùm ſe nominet Deum Abrahæ,ſuperſtes eſt eius anima,& uiuit.

Ex ethnicis quoque philoſophis, quidam aliam uitam reſtare exiſtimauerũt. Plato excellentes & heroicas animas, non nimium pollutas contagio corporum, arbitratur tanquam puriores ſurſum euolare.Cæteras ignauas,& uoluptatibus corporum contaminatas humi

humi uagari circa ſepulchra, eaq; eſſe ſpectra iudicat. Ac in Phędone duo argumenta recenſet, & de immortalitate, & de natura animæ. Horum prius eſt: Quæ non ſunt nata ex elementis, non adficiūtur corporum corruptione aut interitu, Anima non eſt orta ex elementis, Ergo nō extinguitur propter corporis interitum. Minorem confirmat: Impoſsibile eſt in natura elementari oriri noutias & quidem uniuerſales, & de rebus nō corporeis, de Deo, de numeris, de ordine, de diſcrimine honeſtorum & turpium. At has noitias tenent animæ hominum, etiam non acceptas doctrina. Ergo neceſſe eſt eas non elemētari, ſed ab aliqua præſtantiori ac perpetua natura oriri. Iam collige & cæteras animæ actiones, ratiocinationem & inuentionem artium, & multarum arcanarum rerum, quæ omnes ſignificāt eam agiliorem eſſe, quàm ſit elementaris natura. Nec inſita eſſet nobis de Deo notitia, niſi à Deo orta eſſet. Præterea impoſsibile eſt, optimos quoſq; tantùm ad perniciem ac interitum naſci, conſtat autem optimos plerunq; duriſsimè adfligi, ſæpiſsimè etiam à tyrannis & ſceleratis alijs interfici. Neceſſe eſt igitur reſtare aliquē portum, in quo boni acquieſcant. Eodem argu

argumẽto utuntur Chryſoſtomus & alij theologi, ad oſtendendam reſurrectionem mortuorum: & habet certè magnum pondus.

Quid autem Ariſtoteles ſenſerit, ambigitur: nõ enim ſatis perſpicuè dicit quid ſentiat, nec integrè tractat hãc cauſam, tamẽ & ipſum apparet in hanc ſententiã inclinare, cùm dicat mentem extrinſecus accedere, & diuinum quiddam eſſe. Hæc enim ſunt eius uerba in ſecundo de generatione animalium: λείπεται δὲ τὸν νοῦν μόνον θύραθεν ἐπεισιέναι, καὶ θεῖον εἶναι μόνον. Et in ſecũdo de anima ſatis ingenuè diſcernit mentem humanã, ab anima ſentiente & uegetatiua. Et aliam quandam eius naturam, ac ſeparabilem eſſe fatetur, περὶ δὲ τοῦ νοῦ οὐδέπω φανερόν, ἀλλ᾽ ἔοικε ψυχῆς γένος ἕτερον εἶναι, καὶ τοῦτο μόνον ἐνδέχεται χωρίζεσθαι, καθάπερ τὸ ἀΐδιον τοῦ φθαρτοῦ. Dicit etiam intellectum, quem facientem uocauit, ſeparari poſſe, non miſtũ eſſe, nihil eum pati, & actu eſſe ſubſtantiam, item perpetuum & immortalem eſſe. Obſeruandũ & hoc eſt, quòd dicit animam nihil pati: ſed id, in quo ſit anima, & affectiones alias non eſſe animæ affectiones, ſed totius & habentis animam, quatenus habeat. Hæc enim ad id faciunt, non modò intellectum, ſed ipſam animam

mam eſſe immortalē ſenſiſſe Ariſtotelē, ita ut & reliquæ animæ qualitates maneant aliqua ex parte ſemper, non prorſus pereant. Si enĩ nihil patitur anima, & eatenus amare & odiſſe, & eiuſdem generis alia ſunt in ſuis organis, quatenus in eis ſunt, id eſt, quatenus non poſſunt efficaces eſſe, & operari ſine corporeis instrumentis, neceſſe eſt animã eſſe æternam, & uires pleraſq; alias, præter intellectum, relinqui poſt mortem. Præterea quod non patitur, non eſt obnoxium corruptioni: quod autem non eſt obnoxium corruptioni, ſemper eſt. quod ſemper eſt, immortale eſt: ergo anima eſt immortalis: ſiquidem nihil patitur anima. Sed aliter de immortalitate animæ Ariſtoteles, aliter ſacræ literæ & theologi docent. Ariſtoteles enim nullam potentiam remanere in anima dicit præter intellectum, quanquam ille intellectus eſt actus, non potentia propriè, poſt mortem. Theologi non tantùm intellectum tribuunt animæ poſt hanc uitam, ſed etiam alias quaſdam functiones, ut ſunt meminiſſe, amare, & delectari.

De intellectiuo.

CAPVT XIX.

Intel-

INtellectiuum eſt uis animæ rationalis, qua homo cum ſingularia, tum uniuerſalia percipit, cognoſcit & diiudicat, ita ut uerè, aut uerisimiliter ſunt. Paucorũ enim habemus perfectam notitiam. Obiectum intellectus eſt ens in genere, hoc eſt, Deus, & tota rerum uniuerſitas. Verùm cùm natura hominis per Adæ lapſum uiciata ſit, & tanta caligo menti offuſa, ut ne corporum quidem eſſentiam perſpicuè intelligat; tantùm abeſt, ut Deum ac ſpirituales ſubſtantias ita ut ſunt, cognoſcere queat: deprehendit tamen obſcurè atq; tenuiter ratiocinando à poſteriore, ut ex qualitatibus ſenſibilibus intelligat ſubſtantias corpotales, ex quibus deinde per collationẽ percipit utcũq; ſpirituales, & inuiſibilem Dei maieſtatẽ, ut inquit Apoſtolus Romanorum primo, ex rebus uiſibilibus cognoſcit. Fit autẽ intellectio hoc modo. Principiò mens ſingularia obiecta accipit, ex quibus deinde eruit uniuerſalia, quæ Plato uocabat Ideas, atque ex his collatione quadam quaſcunq; res diſcernit, accidentia inter ſeſe, & à ſubſtantiis ſemota: huic accedit ratiocinatio, quæ procul uagatur, conſiderat effectus, quærit cauſas: ut cùm animaduertimus terræ motum, quærimus unde moueatur. Sed

quia

quia aliquando in conferendo diſſimilia cõiungit, & in ratiocinando contexit non neceſſariò cohærentia, errat ſæpe ac hallucinatur.

Cæterùm intellectus, ut inquit Ariſtoteles, eſt uelut tabula nuda, in qua nihil depictũ eſt: hoc eſt, nulla notitia naſcitur nobiſcũ, ſed poſtea primùm diſcendo accipitur. Verùm rectius cenſet Plato in Menone, qui quaſdam notitias, artium uidelicet principia nobiſcum naſci probat, quæ in mente ſunt, quamuis nõ ſtatim ſe proferant, ſicut nec ſtatim ingredimur. Cui diuus Paulus conſentit, cùm ait, diuinitus mentibus quaſdam notitias inſitas eſſe: quòd ſit Deus, quòd Deo ſit obediendum: & naturæ leges. Sic enim inquit Rom. 2. Quum gẽtes, quæ legem (ſcriptam ſcilicet) nõ habẽt: naturaliter ea, quę legis ſunt faciunt: eiuſmodi legem (ſcilicet ſcriptam) non habentes, ipſi ſibi ſunt lex, quia oſtendunt opus legis ſcriptum in cordibus ſuis, teſtimonium illis reddente conſcientia, &c. & hæc naturæ lex inſtigat hominem ad bonum, & obmurmurat malo, quã Theologi ſynteréſin uocant. Item Ouidio & Virgilio innata fuit quædam uis ad poẽſin: quod Ouidius teſtatur:

Eſt Deus in nobis, agitante caleſcimus illo,

Sedi

Sedibus æthereis ſpiritus ille uenit.
Sic Ciceroni innata erat talis potentia ad ſcientiam oratoriam: quæ poſtea præceptis, doctrina, & uſu excitatur, & illuceſcunt ſuo tempore. Et niſi à deo haberemus principiorum certitudinem, nullas profectò haberemus artes: ſed Deus, ut monſtraret artes, hos igniculos, hæc adminicula, & ut Plato uocat, has alas nobis addidit. Porrò intellectiuum & ſenſitiuum ita differunt: Senſitiuum ſine detrimento nequit excellens ſenſibile ſentire, & aſſidua operatione hebetatur, ac præſentia tantùm & prę terita apprehendit. Sed intellectiuum contrà, quò ſe magis intendit, eò fit acutius, & crebra meditatione redditur agilius, & futura etiam proſpicit.

De partibus intellectiui.

CAPVT XX.

Intellectiuum diuiditur in agens & patiens. Intellectiuum agens eſt facultas animæ rationalis cognitiua, quæ abſtrahit ſpecies intelligibiles, & planè immateriales, à phantaſia perceptas, aut per ſimilitudinem excogitatas, ut ſignificãtius & perſpicatius eas fingit ac di-

iudicet ueræ'ne, an uanæ ſint, eaſq; tranſmittit intellectiuo paſſibili non ſolùm cognoſcendas, ſed & diiudicandas, memoriæq; reponẽdas. A ſpecie enim ſenſibili, imaginabilis: ab hac, intelligibilis oritur. Itaq; nihil eſt in intellectu, niſi prius id fuerit in ſenſu.

Intellectiuum agens eſt quaſi ſol, ut Plato inquit, in anima, & tanquam doctor docens, ad quod acumen ingenij & inuentionis pertinet. Patiẽs uerò eſt ueluti diſcipulus addiſcẽs. Vtriuſq; tamen uis eſt in eadem anima, ſeu intellectu, ſeu ingenio.

Altera diuiſio: Intellectiuum, aut eſt contemplatiuum, aut actiuum. Contemplatiuum abſq; uoluntate, appetitione, cupiditate, alijsq; animæ potentijs, nudas res comprehendit, & conſiderat, non propter alium finem, niſi ut ſciantur: finis eius eſt contemplatio, ſcientia, & ueritas. Actiuum uerò coniũctum eſt cum appetitione, & ſimilibus facultatibus, interim enim dum intelligit, expetit aliquid aut fugit, aut dum fugit aliquid, aut expetit, intelligit. Differunt tantũ fine: illud enim contentum eſt eo, quòd rem ueluti præſentẽ intuetur: hoc propter bonum conſequendum, aut malum uitandum. Cæterùm hæc diuiſio nequaquam ſigni-

ſignificat diuerſas potentias, ſed unam potentiam uerſari circa diuerſa obiecta.

Diuiditur & alter intellectiuum: uidelicet in intellectiuũ habitu uel actu: illud ocioſum eſt atq; quieſcens, non intendens ſe in ſpeciem intelligibilem, quale pueri, inertes, ocioſi, nihil cogitantes, indocti, ſtulti habent, atq; oẽs, qui ſola imaginatiua, id eſt, ratione particulari utuntur. Hoc in ſpeciem intelligibilem ſe intendit, ut cùm ingenioſi, docti, periti, mente aliquid inquirunt, diſcunt, inueniunt, cogitant, iudicant: incitatq; ſtudio, uſu & meditatione.

Quartò diuiditur intellectiuum in ſimplex & compoſitum. Simplex quando cognoſcit rem aut ſignificatione unius uocabuli: ut cùm intelligit quid ſit homo, quid laurus, quid iuſtitia, quid pater. Compoſitum, cùm cognoſcit propoſitionem ueram aut falſam: ut cùm intelligimus hominem eſſe animal, laurum eſſe arborem: & hæc eſt ſecunda operatio intellectiui, illa prima.

Habitus intellectiui, ſecũdum Ariſtotelem, ſunt quinq;: duo contemplatiui, quorum finis eſt ſcire: intelligentia principiorum, & ſcientia concluſionum: duo actiui, ſcilicet prudẽtia, cuius finis eſt agere: & ars, cuius finis eſt effi-

cere uel fabricari: quintus, ſapietuia, continens cuiuslibet habitus cùm doctrinam, tum uſum & experientiam.

De appetitiuo rationis.

CAPVT XXI.

Appetitiuum rationis eſt potentia appetens bona, uel renuens mala, ab intellectu percepta, & à ratione diudicata. Differt ab intellectiuo, quia hoc cognoſcit, illud cognitum cenſet proſequẽdum uel auerſandum, & iudicio mentis obtemperare debet. Quare hæc facultas fallitur, ſi intellectiuum fallatur: quod licet per ſe ſit abſolutum, tamen per accidens, ob ſenſuum incertitudinem, & imaginatiui errationem aberrat ſæpius.

Obiectum proprium & ſummum Appetitiui eſſet Deus ipſe, ſi natura adhuc eſſet integra, & non deformata: tunc enim Deum expeteremus ut ſummum bonum. Deinde cæteras res bonas eo ordine, quem Deus tradidit, uirtutem, uitę commoda, propter Deum. Sed nunc propter infirmitatem & caliginem, & propter conturbatam harmoniam uirium in humana mente exiſtunt uarij errores. Quare obiectum appetitiui in non illuminatis uerbo Dei,

Dei,eſt bonum finitum &malum contrariũ, quatenus ratio humanæ naturæ uel ſocietati id eſſe bonum uel malum decernit. Huius boni ſpecies ſunt honeſtum, ciuile, bona utilia, uita,uitæ commoda,uoluptates,gloria.Hi nõ amant uerè Deum, quia & ſi credant Deum eſſe,tamen dubitant,utrum curet, exaudiat,& adiuuet nos. In illuminatis uerò,obiectũ eius eſt bonum infinitũ,id eſt,Deus,& cætera bona propter obedientiam præſtãdam Deo.Eſt enim in his mens per ſpiritum ſanctum quodammodo reſtituta,qui nouam lucem & nouam obedientiam per uerbum Dei in mentibus inchoat.Quare Paulus imaginem Dei,id eſt,mentem noſtram renouare iubet agnitione Dei,iuſtitia,& ueritate.

Actiones appetitiui ſunt uelle ac nolle: & ſunt duplices:aliæ dicuntur Elicitę,quibus uis appetendi,ſiue uolũtas per ſeſe,non ſimulans, nec alījs imperans, id quod ſibi uidetur bonũ expetit,aut auerſatur malum: ſic auarus per ſe expetit opes, Ioſeph ex animo auerſatur adulterium,ideo non conſentit uxori Potipharis, nec dormit cum ea:aliæ actiones dicuntur Imperatæ, cùm uidelicet hæc facultas ſibi imperat,aut inferioribus uiribus; ut laborans febri

non uult morem gerere ſiti,ideo loco motiuę imperat,ne porrigat potum. Sic in Stephano & alijs martyribus, & ſi cor metuebat mortē, & aliquo modo ſecum rapiebat appetitiuum, tamen appetendi facultas erecta æterna felicitate flectit cor,ut eodem bono moueaſ,& minus metuat. Huc referuntur omnes ſimulationes: ut fictitij illi dolores in falſa pœnitentia: ut cùm impius ſcortator ſimulat pœnitentiā. Porrò in ſacris literis vis appetendi, cor plerunq; dicitur. Sic Chriſtus loquitur: Ex corde exeunt cogitationes malæ, cædes, adulteria, ſcortationes, mendatia, blaſphemiæ.

De animæ hominis origine.

CAPVT XXII.

VAria eſt tum philoſophorum, tum theologorū de animæ hominis origine opinio. Nõnulli enim ex theologis cenſent eam quotidie creari, quando naſcuntur homines. Alij primam tantùm creatam eſſe uolunt, reliquas omnes ſequentes, ex prima illa ſatas & progenitas, aut factas ex traduce, ut ipſi loquuntur, hoc eſt, à parentibus, & ipſa ſemioū natura. Multi ex diuina ſubſtantia factas eſſe animas contendunt. Inuenias phanaticos

quoſdam

98

quoſdam, qui ſimul omnes factas eſſe opinati ſunt, & poſte amitti eas in corpora. Origenes putat omnes animas angelos fuiſſe, & propter peccata eſſe detruſas in hæc terrena corpora, alias in alia, pro peccati modo. Illas deniq; in dæmones mutari, ſi non purgentur: ſi purgentur, in ſuam naturam redire. Ex dæmonibus etiã fieri iterum angelos, ſi abluant ſordes. Sed Platonicum, aut potius Socraticũ eſt hoc figmẽtum, & indignũ theologo. Omniũ horũ opiniones reprobatæ ſunt: una illa manſit, & recepta eſt pijs omnibus, quæ ponit oẽs nouas creari, & cum præparato nunc corpore ad recipiendã uitam coniungi, & tum creari, quãdo corpus ſit in utero formatũ ad hoc, ut eam recipere poſſit. Eſt etiam ſcriptum: Inſpirauit in faciem eius ſpiraculum uitæ. Et conſentaneum eſt, ſpiritualem naturam non oriri à corporali. Sed anima ſentiens & uegetatiua ſunt ex traduce, hoc eſt, propagantur & oriuntur ex natura ſeminũ: harum enim actio nulla eſt, niſi organica. Vt enim in plantis propagatur anima, ſeu uis ſeminalis cum ſemine: ſic equi anima oritur ex ui ſeminis. Nec ratio quærenda eſt alia, niſi quia talis eſt rerum natura. Ideoq; Ariſtoteles inquit: Naturaliſſimũ

eſt in uiuentibus, gignere aliud ſimile. Hieronymus etiam anathemate flagellat eos, qui ex traduce putant eſſe propagatas hominũ animas. Tamen cùm in plantis & brutis propagantur ex traduce anima uegetatiua & ſenſitiua, uidetur etiam has animas in homine propagari ex traduce, quia homo nõ generat imperfectius, quatenus animal eſt, quàm planta, aut brutum. Verùm rationalis anima tantùm à Deo creatur noua, & inſeritur corporibus, ac unitur cum uegetatiua ac ſenſitiua, fitq; una anima. Philoſophi uerò partem diuinæ aut cœleſtis, ac perpetuæ naturæ ponunt animam rationalem. Vnde haud dubiè manauit error Manichæi, qui ſenſit Dei partem eſſe animam: & abſurdiſſimè, ut theologus, duplicem naturam in homine ſtatuit, bonam & malam.

De duplici ratione.

CAPVT XXIII.

Diuus Auguſtinus duplicem ponit rationem: ſuperiorem & inferiorem. Superior ratio, eſt ipſum lumen humanæ naturæ, & quaſi uis præſcribens atque ſuadens diuina, æterna, merè honeſta, atq; diſſuadens his contraria:

traria:ut opera iuſtitię atq; fidei facienda ſunt, quia Deus ipſe pręcipit, quia iuſtificāt hoīem, q̄a pulchra & homine digniſſima ſunt. Hęc ratio malis adfectionibus obnoxia non eſt, ſed his ueluti regina imperat: & ingenuo amore fertur ad honeſta, ac timore ingenuo, non ſeruili cauet uicia, iuxta illud:

Oderunt peccare boni uirtutis amore,

ut fugienda ſunt peccata, quia Deo & legi naturæ aduerſantur, q̄a hominis natura indigna ſunt.

Inferior uerò ratio prauis adfectionibus trahitur, & appetitiuo ſenſuum, atq; illecebris prauaq; delectatione ad humana, temporanea, utilia, & externa bona, ſine reſpectu honeſtatis: atque proponit ſibi non uerum finem bonorum, ſed falſum & alienum: commodum ſcilicet, & uoluptatem; ut iuſtitia eſt amplectenda, quia bonam famam parit, uoluptatem adfert & commoda. Hæc cauet etiam uicia, ſed timore illiberali, ac ſeruili: ut fugiendum eſt peccatum, quia demeretur pœnas, damnum & ignominiam parit, capitaliter punitur. Quòd ſi impunitatem ſceleris uideret ſibi propoſitam, nihil non flagitij committeret. Nam

Ode

Oderunt peccare mali formidine pœnæ.

De libero arbitrio.

CAPVT XXIIII.

STOici impiè fatalem neceſſitatem defendebant, ac detrahebāt omnem libertatem humanæ uoluntati: adeò etiam, ut Deum, ſeu fatum crederent autorem peccati: quo magis impium nihil excogitari unquam poteſt. Rectius Dauid: Non, inquit, Deus uolens im pietatem tu es. Oritur enim peccatum, non à fato, non natura, non fortuna, ſed à libera uoluntate hominis ex inſtinctu diaboli. Aliquando tamen animus ſubitò & inconſultè in rem uoluptariam, uel auerſabilem fertur. Talis enim motus non eſt in noſtra poteſtate, neque ſtatim crimini uicioue uertitur. Nam ratio hunc moderari debet per uirtutem, frenis'que iniectis cohercere. Verùm ſi animus conſultè rei cognitæ adſentitur, & inhiat rem illicitam, aut fugiat rem licitam, committit pec catum, etiam ſi non ſequatur actus. Præterea actiones ciuiles homo proprijs uiribus exercere poteſt: ut non committere furtum, adulterium,

terium, adminiſtrare rem publicã, defendere uiduam, &c. Aliàs enim ſuperuacanea eſſent conſilia, deliberationes, præcepta, leges, admonitiões, ueniæ, præmia, pœnæ. Vincitur tamen hæc libertas ſæpe infirmitate humanæ naturæ. Sic diabolus impellit homines etiam præſtantes ad horrenda flagitia, ut in Dauide flammas aluit & excitauit, cum exarſiſſet amore coniugis Vriæ. Manſit tamen hic libertas. Dauid enim imperare poterat membris, ne attingerent alterius coniugem. Cæterùm uerum atque perfectum amorem Dei, ueram obedientiam legis Dei, ueram fiduciam in Deum, ueram patientiam, & conſtantiam in magnis periculis, uoluntas ſine ope ſpiritus ſancti efficere non poteſt. Sic enim Chriſtus ait; Sine me nihil poteſtis facere. Spiritus tamen non tollit uoluntatem, ſed emendat atque adiuuat.

De conſcientia.

CAPVT XXV.

CONſcientia dicitur mentis iudicium de facto noſtro bono aut malo. Sic Paulus

ad

ad Romanos: Teſtimonium reddēte illis conſcientia ipſorum, & inter ſe inuicem cogitationibus accuſantibus, aut etiam defendentibus in diem, cùm iudicabit dominus. Quemadmodum uerô nulla conſolatio maior eſt bona conſcientia & quieta, ſic Auſonius:

Quæ'nam ſumma boni? Mens quæ ſibi conſcia recti.

Ita nullum peius ac atrocius tormentum eſt mala & irrequieta conſcientia: quæ admodū appoſitè deſignat per Furias ac Diras poëtaꝝ. Cæterùm, conſcientia non eſt æquè recta ac ſyncera in hominibus. Conſciētia eñ impioꝝ (ut Theologi dicunt) eſt lata, ſuperſtitioſorū & hypocritarum ſtricta uel cauteriata, hæſitantium perturbata, errantium peruerſa, reſipiſcentium à malo rectificata, piorum recta. Qualem donet nobis omnibus Deus, Amen.

Libri de anima finis.

PSALMVS CXXVII. NISI DOMI-
*nus ædificauerit domum. Qui docet Deum cuſtodē
eſſe uitæ noſtræ, & gubernare totum uitæ
curſum.* P. M.

*Quod ſtruis, & cœlo certas educere molem,
Fruſtra erit, hoc condat ni Deus autor opus.
Quod uigilas, urbemq; tuo uis Marte tueri:
Falleris, excubias ni Deus hic tibi agat.
Et quanquam gratos ſomnos abruperis antè
Quàm reuehit clarum lucifer ipſe diem:
Longa dies quamuis triſti conſumpta labore eſt,
Ac operæ partem nox quoq; ſera trahat:
Nil tamen aſſiduæ proſunt curæq; laborq;,
Si non adſpirent numina ſumma tibi.
Seruat aliq; pios rerum pater optimus, inde
Commoda ſunt uitæ cuncta petenda tibi.
Non domus ipſa ſibi, non urbs creat ipſa patronos,
Felices ciues datq; facitq; Deus.
Impetus eſt qualis uolucri, rapidæq; ſagittæ
Figitur in iuſſo quæ procul acta loco.
Sic quocunq; rapit diuinos ſpiritus illos,
Virtuti cogunt cedere cuncta ſuæ.
Non fortuna uiros, non uirtus deſerit unquam:
Nec ruitura ſua mœnia ſunt patriæ.*

PSALMVS CXXXIII.

Ecce quàm bonum.

Exiguis addit uires concordia rebus,
Et malè quaſſatas fulcit & auget opes.
Vtq; ſenis celſo manantia uertice Aronis,
Confectos artus balſama larga regunt.
Siue ſatis ut uita redit, dum Syrius agros
Torret, ſi gelido rore madeſcat humus.
Sic ubi ſunt æquo ſociatæ fœdere mentes,
Fidaq; communis pectora iunxit amor.
Virtutem Deus aſpirat, placidoq; fauore
Prouehit, & uitæ cuncta pericla regit.

99 951030